

С В І Т О В Е Г О С П О Д А Р С Т В О

УДК 339.9:330.101.541(470+571)
DOI: 10.32342/2074-5354-2022-1-56-8

С.В. КУЗЬМИНОВ,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

С.О. ГЕРАЩЕНКО,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії і міжнародних економічних відносин
НТУ «Дніпровська політехніка (м. Дніпро)

В.О. МІШИНА,
викладач кафедри інноваційного менеджменту та фінансової аналітики
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ПІДґРУНТЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСИВНОСТІ

У статті розглядається проблема коріння російської агресії на міжнародній арені. Встановлено, що існує певна відповідність між динамікою ВВП Росії та початком агресивних дій Російської Федерації проти сусідніх країн. Встановлено, що початок агресії з боку Російської Федерації збігається з початком фази спаду після періоду зростання ВВП. Для зниження ризику російської агресії пропонується розробити інструменти для вилучення надмірних доходів, отриманих від продажу сировини. Це має нейтралізувати потрясіння макроекономічної динаміки, які слугують пусковим механізмом для початку російської агресії.

У статті розглядається російська агресія в системі взаємозалежності та взаємодії особи, суспільства та держави. Автори доходять висновку, що кожна з цих груп акторів несе відповідальність за ескалацію російської агресії. Держава вчиняє насильство та агресію, що знижує рівень життя людей. Особи, зіткнувшись із зниженням добробуту, починають виявляти більше агресії в боротьбі з однолітками. Агресивні російські особистості формують моделі агресивної поведінки і формують агресивне російське суспільство. Агресивне російське суспільство демонструє підтримку агресивних дій російської держави. Ця підтримка значно зростає з початком атаки Росії на сусідні держави.

Дослідження дозволять зробити висновок, що проблема агресивності росіян має глибоке коріння, пов'язане з незрілістю їх світогляду, прив'язаністю до способу життя, характерного для привласнюючої економіки. Відповідно, радикальне вирішення проблеми російської агресії неможливе, поки російський народ не досягне інституційного розвитку. Водночас світова спільнота має докладати зусиль, щоб утримувати добробут російського населення на стабільно гарантованому, хоча й низькому рівні. Для цього необхідно завчасно «зрізати» пікове зростання ВВП Росії за допомогою інструментів вилучення на користь інших країн надмірних доходів російських суб'єктів від натуральної ренти при зростанні світових цін на енергоносії.

Ключові слова: Російська Федерація, агресія, ВВП Росії.

Постановка проблеми. Численні збройні конфлікти, ініційовані Російською Федерацією на пострадянському просторі супроводжують практично усю історію східноєвропейського регіону. За тридцять років після розпаду СРСР Російська Федерація ініціювала прямо чи опосередковано військові дії проти Молдови (Придністров'я, 1992), Грузії (Абхазія, 1992; Південна Осетія, 2008), України (2014, 2022). Дещо менш очевидними, проте такими ж по суті експансіоністськими були завуальовані вторгнення у Білорусь на тлі непевних результатів виборів президента цієї країни та у Казахстан у 2021 році. «Відзначилася» вона також і за межами колишнього СРСР, зокрема у Африці та на Близькому Сході. У зв'язку з цим не дивно, що у індексі миролюбності (Global Peace Index) росія посідає 156-те місце зі 161 можливого, вище Іраку, Сомалі, Афганістану, Пакистану і Судану, але нижче за Демократичну республіку Конго [1].

Проблеми, які виникають через стабільно агресивну поведінку росіян на зовнішній арені не обмежуються лише економічними наслідками. Це не лише руйнування промислових та цивільних об'єктів, але і численні смерті. Просто миритися з цим надалі не можна. Ситуація має бути змінена, російська агресія має бути подолана.

Проте було б наївним вважати, що достатньо перемогти Росію у одній, навіть великій і запеклій війні. Оскільки ця війна навряд чи буде повним и незворотним кінцем російської історії, загроза агресії з боку росіян не зникне, а війни будуть поновлюватися раз за разом. Навряд чи правильно просто прийняти це як належне. Вважаємо, що побудова стратегічних відносин з РФ має враховувати фактор агресивності росії як сталу складову. А відтак, актуальним завданням є дослідження коріння цієї агресивності з тим, щоб у подальшому зробити її контрольованою, тобто або працювати над її зменшенням, або вибудувати відносини так, щоб російська агресивність не спричиняла таких великих проблем.

Метою нашого дослідження є аналіз причин та випереджаючих індикаторів агресії Росії щодо сусідніх країн, а також формування на цій основі загальних принципів контролю цієї агресії.

Результати дослідження. Практично уся пострадянська історія Російської Федерації була просякнута війнами, у яких вона була відкритим або прихованим агресором. Власне, з самого початку своєї дещо дивної незалежності від СРСР Росія не приховувала агресивного характеру своїх зовнішньополітичних прагнень, принаймні, на території колишнього СРСР.

Для пояснення цієї агресивності можна сформувані такі дві версії-гіпотези:

а) така поведінка є внутрішньо притаманною росіянам, так би мовити, вродженою, зумовленою фізіологією;

б) агресивна поведінка є надбаною, залежною від зовнішніх умов, а відтак, контрольованою через ці умови.

Перша версія видається менш надійною з цілої низки причин.

По-перше, вона відає євгенікою і є людиноненависницькою, бо якщо вона вірна, то ніякого іншого виходу із ситуації постійних збройних конфліктів за участі РФ, крім винищення усіх росіян, просто не може бути у принципі. А тлі жорстокого і віроломного вторгнення РФ на територію України, яке супроводжується численними військовими злочинами і брехнею як на рівні окремих росіян, так і російської держави у цілому, є природна спокуса прийняти саме таку позицію і вимагати «доконечного вирішення російського питання». Така реакція є природною і виправданою, як мінімум, тією шаленою підтримкою, яку надають росіяни своїй владі кожного разу, коли російська армія починає черговий раунд ескалації військових дій проти України. Проте найприродніший шлях – не завжди найкращий. Цивілізованість взагалі є неприродною для нашого біологічного виду і людям постійно доводиться обмежувати свої природні (у тому числі, і біологічні) позиви. Стосовно проблеми, що розглядається, це означає,

що вирішуючи російське питання, ми не маємо деградувати до російського рівня. Стати драконом аби вбити іншого дракона – хіба є у цьому сенс?

По-друге, версія вродженої агресивності росіян погано сполучається з їхньою біологічною неоднорідністю. Серед жителів «запоребріка» є представники європейської та азійської рас, є фіно-угри і татари, ба, навіть багато людей українського походження. І якщо деякі з цих народів мають усталену славу гарячкових і агресивних, то інші, навпаки, знані своєю флегматичністю та спокійною вдачею.

По-третє, вроджена агресивність не знаходить свого підтвердження на прикладах поведінки емігрантів з Росії. Якихось статистично значимих даних про винятково агресивну поведінку саме росіян у Європі та Америці не зафіксовано. Відбулося вже кілька хвиль еміграції з Росії, проте жодна з них не призвела до кардинальної зміни у ставленні правоохоронних органів приймаючих країн до цих мігрантів. Відома «російська мафія» є відомою не так своєю агресивністю, як міцними зв'язками з російською державою, що дозволяє класифікувати її як навколо-державну структуру, яка проводить операції «під чужим прапором». Та й чисельність її надто незначна порівняно з багатомільйонною армією російських іммігрантів у країнах ЄС та США.

Версію про надбаний, зовнішньо-залежний характер агресивності росіянина відкинути значно важче. Як мінімум тому, що попередня версія вже відкинута і відкинувши цю, залишимося ні з чим, а альтернативна версія про відсутність як зовнішніх, так і внутрішніх факторів будь-якого явища (у даному випадку, агресивності росіян чи Російської Федерації) суперечить принципу каузальності і є настільки ж ненауковою, як і вигадки про «незбагненність руської душі». Але ще важливіше, що гіпотеза про зовнішньо-залежний характер агресивності росіян з успіхом знімає протиріччя, виявлені при розгляді попередньої, внутрішньодетермінованої версії.

Розглядаючи гіпотезу про зовнішні фактори агресивності росіянина маємо спробувати визначити, на якому рівні діють ці фактори, чи то міжособистісному, сімейному, чи то на рівні усього російського суспільства у цілому. Від цього, власне, залежить, на що має бути спрямований комплекс заходів, покликаних зменшити агресивність росіян до прийняттого рівня.

Більшість російських дослідників агресивності своєї нації вважають більш значимими фактори нижчого рівня [2; 3]. Так би мовити, «усе зло йде від родини». Згадують і численні війни, і масові репресії, які призвели до численних випадків безбатьківства та поширення субкультури АУЄ з відповідним культом насильства. Тому, як вважають росіяни, жорсткість у родині переходить у жорстокість, а звідти, з родин, виливається на вулиці, формує дворові підліткові банди, сіє зерна загальнонаціональної агресивності.

Визнаючи обґрунтованість такої думки і наявність наочних підтверджень, включаючи кримінальний сленг проводиря росіян путіна та представників російського дипломатичного корпусу, вважаємо, що списувати усе на мілкогруповий рівень навряд чи виправдано. По-перше, держава винна і у масових репресіях, і у багатьох війнах, принаймні, агресивних, загарбницьких, які складають левову частку російської історії. А по-друге, переведення уваги на індивідуально-сімейний рівень занадто вже виводить російську державу з-під удару, занадто вже виносить за дужки її можливу вину у роздмухуванні російської агресивності. Навряд чи російські дослідники могли сумніватися у тому, що будь-яка їхня спроба поставити питання про вину держави у стимулюванні російської агресії була б класифікована як антидержавна діяльність з відповідними кримінальними наслідками. Маючи інстинкт самозбереження, вони, очевидно, могли обходити цей гострий кут, а тому ми не можемо беззаперечно довіряти їхнім науковим висновкам.

З іншого боку, російська держава має зацікавленість у поширенні думки про агресивність росіян на індивідуально-сімейному рівні. Це дозволяє, у випадку чого, легітимізувати власну агресію, ховаючись за народ за принципом *vox populi vox dei*. Якщо ж агресивна війна пішла негаразд, то знову ж таки, можна зручно прикритися народом: «Ви ж не будете карати і винищувати весь народ, еге ж?»

Втім, і покладати провину лише на російську державу також не слід. Якби у своїх агресивних намірах вона не знаходила широкої загальної підтримки від своїх підданців, то у неї просто не було б можливості розпочати загарбницьку війну, зіткнувшись із, як мінімум, масовим саботажем та ухилянням. Через це не тільки російська, але і майже будь-яка інша держава займається пропагандою, використовуючи методи мобілізації суспільної свідомості на війну з ворогом. Питання лише у спрямованості і співвідношенні індивідуального та державного у кожному конкретному національному випадку.

Таким чином, маємо складну конструкцію взаємозалежності держави та народу у культивуванні російської агресивності стосовно інших держав. З одного боку, держава підігриває та спрямовує народ на агресію, а з іншого боку, сам народ підтримує державу у її агресивних намірах. З огляду на виявлену складність, багатшаровість та багатовекторність взаємного підігрівання агресивності російською державою та російським народом, вважаємо поглиблене дослідження цих взаємозв'язків таким, що виходить за межі нашого поточного дослідження і може слугувати напрямком подальших розвідок у цьому напрямку. Причому досліджень не стільки суто політико-економічних, скільки політологічних, психологічних, соціологічних та філософських.

Щодо суто економічних досліджень феномену агресивності російської держави, то вони, очікувано можуть мати лише частковий характер. Холістичні моделі якщо і формуються у економічних дослідженнях, то мають, скоріше, міждисци-

плінарний характер, знаходяться у руслі так званого «економічного експансіонізму». У таких моделях витоками є не тільки (а почасти і не стільки) економіка, як наука, а вже згадані філософія, політологія, психологія, а також історія, біологія та інші. Економіст виступає, в основному, як упорядник висновків інших наук під економічний спосіб мислення. Очевидно, і такі моделі Росії як суб'єкта та (що навіть важливіше для України) як об'єкта міжнародної політики будуть створені. Згодом. Але до того часу мають з'явитися «цеглинка майбутнього» – часткові моделі.

Однією з таких «цеглинок» може стати наше дослідження відповідностей між проявами агресивності російської держави та динамікою ВВП РФ. Це дослідження феномену російської агресивності ми провели за принципом «чорної скриньки», тобто не вдаючись у деталі внутрішньої будови досліджуваного феномена. Такий підхід, найчастіше, використовується у мікроекономіці та науках і видах діяльності, що ідеологічно походять від мікроекономіки, наприклад, маркетингу (в усіх його аспектах, від ціноутворення до мерчандайзингу), управлінні підприємствами тощо.

Але «чорна скринька» використовується не тільки для того, щоб запакувати у неї індивідуально-психологічні аспекти, як це робиться у мікроекономіці. Вона також зручна і у деяких статистичних моделях, де дослідник не вважає за потрібне (чи, як у нашому випадку, своєчасне) витратити час на детальний розбір внутрішньої будови досліджуваної системи і тоді «чорні скриньки» з'являються і у макроекономіці, приміром, у законі Оукена, «основному психологічному законі» Кейнса чи у кривій Філіпса.

Оскільки будь-яка «чорна скринька» є факторною моделлю, то найперше завдання дослідника – знайти ті значущі фактори, які будуть вхідними змінними моделі. Іноді вибір здається очевидним, але це далеко не так. Наприклад, сучасний економіст не задумуючись використовує виробничі функції Кобба-Дугласа і вва-

жає природним використовувати обсяги виробничих послуг праці та капіталу у якості вхідних змінних. Проте довге панування трудової теорії вартості свідчить, що навіть цей вибір двох факторів, а не одного був не таким вже й легким та очевидним. Скажемо відверто, вибір факторів моделі – питання не так дослідницької технології, як наукової інтуїції дослідника, а тому тут не уникнути методу спроб та помилок. Звісно, помилок може бути багато, але спроби усе одно потрібно робити, бо без них нічого не вийде.

Не претендуючи на істину у останній інстанції, висунемо та спробуємо попередньо протестувати гіпотезу про наявність зв'язку між проявами агресивності РФ та загальним показником стану справ у російському виробництві, а саме, показником ВВП. Хоча, як вказувалося вище, вибір вхідних змінних моделі є питанням наукової інтуїції, але навіть інтуїція на чомусь базується. Власне, інтуїція є розумовим висновком, заснованим на неповній, найчастіше фрагментарній інформації. Це було актуальним у первісні часи, коли треба було швидко орієнтуватися та приймати рішення, чи то втікати, чи то чаїтися, чи то атакувати. А часу на усе це – частки секунди, тож ретельному вивчення усіх обставин місця нема. Але і у сучасному, динамічному житті інтуїція відіграє важливу роль у прийнятті рішень. Це стосується, зокрема, політиків, які, часто-густо, вимушено приймають свої рішення в умовах невизначеності, браку часу, але за великої потреби прийняти хоч якийсь рішення, в умовах, коли навіть погане рішення краще, ніж відсутність будь-якого рішення. Тому політичні рішення часто виглядають як дилетантські. Крім того, через той же брак часу на вивчення проблеми та адекватної реакції на неї політики часто вдаються до наслідування та навіть відвертого плагіату колишніх рішень, які виявилися успішними у минулому. Так, Наполеону I Бонапарту (безсумнівно, великому фахівцю у кривавій справі розв'язування воєн, до якого і понині у росії ставляться з повагою) помилково приписують слова про те, що

для ведення війни потрібні лише три речі: гроші, гроші і ще раз гроші. Насправді ж ці слова були сказані за два з гаком століття раніше, маршалом Жан-Джакопо Тривульціо стосовно завоювання Міланського герцогства Людовіком XII. Проте вислів і досі у ходу серед сучасних політиків. Те ж саме стосується і крилатої фрази про маленьку переможну війну, яка б заспокоїла революційні настрої, сказаної російським шефом жандармів В.К. Плеве у 1904 році. Але ще за шість років до того про *splendid little war* («чудову маленьку війну» – англ.) стосовно іспано-американської війни писав у своєму листі, опублікованому у 1900 році, держсекретар Джон Хей. Не рідко щось подібне спливає у російському політикумі та навколополітичній тусовці і понині. Тому версія про визначну роль динаміки національного виробництва (а значить, і національного доходу, як похідної від ВВП) у прийнятті політичного рішення про початок війни московським керівництвом виглядає правдоподібною.

Перекладаючи ідею про залежність російської агресивності від динаміки ВВП, маємо насамперед, проаналізувати цю динаміку. Рис. 1 дає необхідну інформацію в узагальненому вигляді.

Хочемо звернути увагу на наступні відмітні риси цього графіка:

1. Динаміка ВВП РФ характеризується несталістю, різноспрямованістю та не демонструє якоїсь чітко визначеної періодичності. Тривалість спадно-депресивних фаз може бути і рік, і три, і шість. Так само, періоди зростання можуть мати абсолютно різну тривалість, від двох до дев'яти років. Це важливий момент, який слугує аргументом на користь того, що дійсно існує прямий зв'язок між ВВП та агресивністю РФ, що мова не йде про два непов'язані процеси, які просто випадково збігаються у часі, будучи періодичними, кожен за якоюсь своєю, окремою логікою.

2. На графіку доволі виразно спостерігаються негативні переломи динаміки національного виробництва у 2020, 2014, 2008 роках та трохи менш виразний пере-

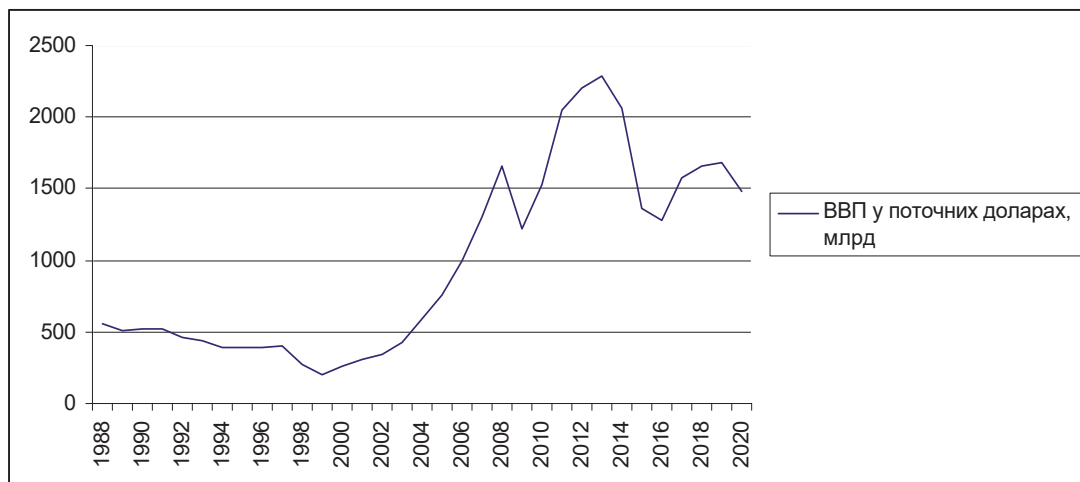

Рис. 1. Динаміка ВВП РФ у поточних доларах США, млрд дол.
(складено авторами за даними [4])

лам у 1991–1992 роках. Ці перелами цікаво зіставити з нападами Росії на Молдову у 1991 році, на Грузію у 1993 та 2008, на Україну у 2014 та 2022 роках. Тут, звісно, виникає питання, що у парі «спад ВВП – агресія» є причиною, а що наслідком. І у цьому плані слід звернути увагу на 2014 та 2022 роки, оскільки у цих випадках гальмування ВВП (2013) або його спад (2020) передувало агресії проти України. Відповідно, більш ранні випадки можна пояснити тим, що ВВП, як звітний узагальнений статистичний показник, відбиває стан речей у економіці Росії з певним запізненням, у той час як рішення про необхідність чергової «маленької переможної війни» приймається на основі більш оперативних даних, отриманих керівниками московської держави. Негайність рішення вкупі із запізнілістю офіційної звітності може створювати ілюзію синхронності. Але, як бачимо, це не так, що особливо помітно на прикладі 2014 та 2022 років. Тобто, це не випадкова синхронність, не спад внаслідок агресії, а *агресія як реакція на спад*.

Таким чином, Російська Федерація наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. починала агресію проти сусідніх держав на тлі зниження свого ВВП після періоду еко-

номічного зростання впродовж кількох попередніх років. Приблизно таку ж тенденцію, хоча і без прив'язки до динаміки ВВП, можемо помітити і раніше. Так, русько-японська війна 1904 року почалася на тлі глибокої кризи у російській імперії у 1901–1903 роках. Заідеологізованість радянської статистики не дозволяє чітко визначити тригер для вторгнення у Афганістан, але непрямю на відповідну причину може вказувати негативний злам у світових нафтових цінах з прийнятно високих на початку та у середині 1970-х років до спадаючих наприкінці цього десятиріччя. Усе це змушує підозрювати, що ідея про корисність «маленьких переможних воєн» у момент, коли справи на підвладних Москві територіях йдуть на гірше, продовжує сновигати у кремлівських приміщеннях, принаймні, сто вісімнадцять років або й більше. Вона пережила царів, комуністичних лідерів, президентів сучасної «демократичної» Росії. Отже, це щось більш глибинне, ніж просто нещасливий кейс одного окремого Путіна. Більш того, як свідчать результати авторитетних соціологічних досліджень, наведених, наприклад, Левада-Центром, і у 2008, і у 2014, і у 2022 роках спостерігалося просто вибухове збільшення підтримки дій керівництва російської держави з боку

російських громадян. Отже, ідея працює. І навряд чи можна занадто серйозно ставитися до зауважень деяких російських опозиціонерів, що, нібито, ці 65-85 відсотків підтримки є «дугими». Були б вони «дугими», ми б бачили протести проти фальсифікацій, як це трапилося у Білорусі після фальсифікованих виборів президента. Крім того, не було б сенсу у самій ідеї відволікання народного невдоволення війною. А оскільки така ідея є, оскільки вона реалізується раз за разом, за різних правителів, за різних режимів, то вона просто не може не мати сенсу, не може не спрацьовувати для цього народу. Отже, говорячи про агресивність Росії, маємо вести мову не про скаженість окремих осіб у керівництві держави, а про агресивність усіх росіян як народу.

Оскільки проблема не у окремих персоналіях, а у народі у цілому, то вирішується вона зовсім не знищенням або усуненням путіна від влади, а значно масштабнішими діями. Погана новина у тому, що таке бажане, але важкодосяжне для українців повернення усіх своїх територій, включно з Кримом і Донбасом, не є перемогою і не гарантує становища України кращого, ніж довоєнне. Якщо Росія не втратить здатності вести військові дії, то нова російсько-українська війна – справа часу. І зовсім не факт, що наступного разу російські військові будуть починати війну так же недолуго, як і у 2022 році. Тобто те, що у нас часто розглядають як максимум, насправді не є навіть достатнім мінімумом з точки зору виживання України у майбутньому. Кожна наступна війна буде легшою для Росії і важчою для України. Якщо ж Україна втрачатиме у кожній такій війні хоча б по невеликому шматочку своєї території, то є майже стовідсоткова гарантія повторення сценарію трьохсотрічної давнини, коли під час Руїни Москва з'їла Україну шматочок за шматочком.

Як же зберегти Україну? Це завдання надзвичайно складне і вирішується воно не на тактичному, не на оперативному і, навіть, не на стратегічному рівні. Це питання метастратегічного рівня. Мета-

стратегія визначає множину допустимих стратегій, з обраної стратегії випливає, які саме операції слід проводити, а вже під ці операції формується набір тактичних прийомів як на військовому фронті, так і на дипломатичному, торговельно-економічному і т.д.

Вихідною точкою української метастратегії з урахуванням усієї історії українсько-російських відносин має бути факт, що співіснування України і Росії у її нинішньому ідеологічному форматі неможливе. Російська ідентичність є за самою своєю суттю експансіоністською. Не забуваймо, що на території Москви ще менше сорока поколінь тому тамешні племена жили у кам'яну добу, вели життя мисливців-збирачів та примітивних агрикультуралістів, які переходять з місця на місце, плюндруючи природу. Економічне світобачення такого збирача, утворене навколо привласнюючого, а не відтворюючого господарства, штурхає мешканця Росії, який уздрів доглянуту місцину, чи то ягідну галявину, чи то чийсь город, просто йти туди і жерти, доки все не скінчиться. А далі знову треба кудись кочувати, де є ще не випалена, не витоптана ділянка. Відповідно, усі сусідні території, які росіяни вважатимуть привабливими і доглянутими, автоматично стають об'єктом агресії. Ясно, що мирне співіснування у таких умовах є неможливим.

Таким чином, метастратегічною метою у контексті виживання України може бути тільки повне знеросійщення усієї території «за поребріком». Це не означає, що усі росіяни мають бути винищені фізично. Мова лише про зміну світосприйняття з орієнтованого на примітивне, привласнююче господарство на більш просунуте, орієнтоване на сталість використання ресурсів та відтворення виробничого процесу, а відповідно, осілість. Іншими словами, питання російської агресивності доконечно може бути вирішене лише еволюцією суспільної свідомості московитів хоча б до доби енеоліту.

Ясно, що еволюція свідомості зі стану «до неолітичної революції» у стан «після неолітичної революції» – питання

не одного року, а скоріше, не одного покоління. На весь цей період проміжним завданням має бути утримання росіян від війни. Загроза війни не має переростати у військову агресію росіян проти інших народів. А це вимагає правильного розуміння тригерів, які переводять внутрішню схильність росіян до агресії у безпосередні агресивні дії.

Версія про донеолітичну свідомість росіян добре сполучається з підміченою нами тенденцією починати напад на сусідів після «ситих» років на початку років «неситих». Власне, це базовий момент у організації міграцій мисливців-збирачів. Місце треба змінювати тоді, коли колись щедрі ліси, озера і галявини починають виснажуватися і дають менше здобичі, ніж раніше. Ось тоді і треба збиратися і, не рахуючись ні з чим, лізти туди, де харчів більше, будучи готовим винищувати тих, хто там жив раніше, бо вони – конкуренти за їжу. Власне, не секрет, що донеолітичні конфлікти були значно жорстокішими, ніж війни більш пізніх часів і зараз би ми назвали їх словом «геноцид». Абсолютна більшість знайдених кістяків первісних людей належать дітям чи підліткам, причому на багатьох залишках вдається виявити сліди вбивств, розчленувань і, можливо, поїдань. І у цьому є своя жорстока раціональність: в умовах привласнюючого господарства людина – це, насамперед, їдець (і можлива здобич), а не виробник. Тож у донеолітичний час для отримання додаткових харчів треба вбити іншу людину, щоб вона не їла те, що можеш з'їсти ти, а у постнеолітичний час – зберегти іншій людині життя і змусити на себе працювати, аби вона виробляла харч для тебе. Тому не дивно, що абсолютна більшість знайдених кістяків людей кам'яної доби належала дітям і підліткам – їх банально легше вбити. У жителів Московії, з тамтешньою екстремально низькою ефективністю сільського господарства цей донеолітичний принцип «Вбити, щоб самому вижити» зберігався, очевидно, до досить пізнього часу, фактично, до сучасності, хоча, можливо, і у трохи видозмінених формах, наприклад,

«Ти помри сьогодні, а я завтра». Можливо, саме тому найпершими цілями армії РФ в містах України ставали дитячі садочки, лікарні та родильні будинки – ці категорії населення банально легше вбивати, ніж військових.

Отже, щоб не спрацьовував тригер російської агресивності, слід враховувати донеолітичний характер суспільної свідомості росіян і не створювати умов, у яких їхні інстинкти стануть волати про необхідність кудись йти і вбивати, оскільки там, де вони зараз є, ситі роки змінилися на неситі. Відповідно, для недопущення агресивності РФ, задачею світового співтовариства є:

а) або забезпечення безперервного зростання російського ВВП на душу населення, без якихось навіть короточасних погіршень (що технічно майже неможливо, бо забезпечити абсолютно без кризове зростання не вдається навіть найрозвиненішим економікам);

б) або недопущення періодів зростання ВВП Російської Федерації з тим, щоб не відбувався перелам від «ситості» до «неситості» (що також важко, оскільки це означає ніщо інше, як контрольовану примусову стагнацію).

Обидва варіанти контролю є важкими у реалізації, але другий, принаймні, можна уявити хоча б теоретично. Наприклад, це може бути оформлене як примусове вилучення надмірних доходів від користування надрами, утворених сприятливою ціновою динамікою на нафтогазових ринках (а якраз це останніми роками і було чи не найголовнішим фактором несталості економічного зростання у Росії). Самі вилучені суми можна відправляти іншим країнам у рахунок репарацій, контрибуцій або ж просто на фінансування програм, які мають загальнолюдське значення. Але питання, власне не у напрямку виплат, а у тому, що вилучається фактор, який призводить до тимчасового прискорення зростання російського ВВП, яке завершується неминучим падінням з наступним черговим спалахом російської агресії проти людства.

Звісно, існують і інші способи зменшити негатив від російської агресивності. Наприклад, реальна, а не тільки на словах, федералізація або конфедералізація РФ, яка могла б перевести зовнішні загарбницькі війни великої держави у режим внутрішніх конфліктів між суб'єктами конфедерації, які, за умови контролю і втручання світового співтовариства, могли б залишатися відносно нешкідливими для сусідніх держав. Крім того, менші за розміром шматочки мають меншу інерцію, у тому числі у інституційному плані. Тому соціальна еволюція у менших країнах проходить значно швидше, як свідчить, зокрема, приклад поставлених на конвеєр соціальних проривів країн-драконів Південно-Східної Азії (Сінгапуру, Гонконгу, Тайваню, Південної Кореї). Таким чином, конфедералізація РФ може сприяти скорішому вирішенню проблеми російської агресивності вже на глибинному рівні, за рахунок позитивної трансформації суспільної свідомості до рівня енеолітичної. Також не слід забувати про денуклеаризацію, аби нові агресивні дії росіян не несли у собі загрози існуванню усього людства. Втім, такі способи виходять за межі суто

економічних і мають соціально-політичний характер, а відтак, знаходяться поза сферою нашого поточного дослідження, але можуть стати напрямками подальших розвідок для представників відповідних соціальних і політичних наук.

Висновок. Таким чином, проведені дослідження дозволяють дійти висновку, що проблема агресивності росіян має глибоке коріння, пов'язане з незрілістю їхнього світосприйняття, його прив'язаністю до способу життя, характерного для привласнюючого господарства. Відповідно, кардинальне вирішення проблеми російської агресивності неможливе до досягнення російським народом інституційної розвинутості. А до того часу світове співтовариство має докласти зусиль, аби утримувати добробут населення РФ на стабільно гарантованому, нехай і низькому рівні. Для цього пікові зростання ВВП РФ мають завчасно «зрізатися» за допомогою інструментів вилучення на користь інших країн надмірних доходів російських суб'єктів від природної ренти при зростанні світових цін на енергоносії.

Список використаної літератури

1. Глобальный индекс миролюбия / Гуманитарный портал: Исследования. Центр гуманитарных технологий, 2006–2022 (останняя редакция: 04.02.2022). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-peace-index>
2. Русская агрессия или агрессивность в России. Радіо «Свобода» від 22.01.2016 р. URL: <https://www.svoboda.org/a/129297.html>
3. Истоки агрессии в российском обществе. Левада-центр від 16.03.2016 р. URL: <https://www.levada.ru/2016/03/16/istoki-agressii-v-rossijskom-obshhestve/>
4. The World bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locale=ru&locations=RU>